

Angol hatások

Kisszántói Pethe Ferenc

Pallérozott mezei gazdaság című művében

Kisszántói Pethe Ferenc (1763—1832) a Szatmár megyei Büdszentmihályon — ma Tiszavasvári — született. A Debreceni kollégiumban eltöltött tanulóévek után Hollandiában, az utrechti egyetemen tanult tovább. Itt nyert el egy külföldiek számára alapított ösztöndíjat, melynek révén hosszabb nyugat-európai utat tehetett. Az 1790-es évek elején járt Angliában, Franciaországban, Itáliában, illetve német földön.¹

A dunai monarchiából érkező figyelmes utazó számára teljesen új világ körvonalai bontakoztak ki. Betekintést nyerhetett a holland, angol polgári életbe, s olyan történelmi események tornyosultak fel előtte, mint a franciaországi változások. Gyakorlatban ismerkedhetett a század második felében hatalmas mértékben fejlődő angol mezőgazdaság eredményeivel.

Míg a kontinens számos országában hosszú távon a politikai forradalom feltételei érlelődnek, a szigetországban már egy másfajta minőségi átalakulás ment végbe, a termelés forradalma.² Az ipar nem egyedüli szintere volt a gazdasági életben bekövetkező változásoknak, hiszen a lakosság lélekszámának növekedésével, majd a század végén beköszöntő háborús időszak következtében rendkívüli feladatok hárultak az angol mezőgazdaságra. Az agrártermelés különböző területeire beáramló tőke révén azonban egyre inkább lehetőség nyílt a gazdálkodás racionális átszervezésére, kísérletezésre, a termelőkenyebb módszerek terjesztésére. Ezen törekvések a Földművelésügyi Hivatal (Board of Agriculture) létrejöttével nyertek intézményes keretet, s az időszakot olyan kiváló elméleti, illetve gyakorlati mezőgazdászok munkássága fémjelte, mint Arthur Young, John Sinclair vagy Robert Bakewell. Nálunk ekkor még mindig a sajátos kelet-európai fejlődésből fakadó hagyományos gazdálkodási rendszer volt az uralkodó.³

Pethe, midőn hazatért, előbb lapszerkesztőként, majd a Georgikon tanáraként munkálkodott. Még Festetics György bizta meg egy korszerű, átfogó agrárszakkönyv megírásával, de csak 1805-ben, Esterházy Miklós jóvoltából jelenhetett meg a könyv első kötete „Pallérozott mezei gazdaság” címmel.⁴ A mű második kötete 1813-ban, a harmadik kötet pedig 1816-ban jelent meg a Nemzeti Gazda mellékleteként. A Pethe főművének tartott Pallérozott mezei gazdaság igen nagy mértékben magán viseli az adott időszak angol agrárirodalmának, illetve személyes tapasztalatainak hatását. Ugyanakkor nem kritikátlanul, egyszerű másolással hirdeti a különböző módszerek üdvöztető voltát, hanem gyakorlati, tudományos, társadalmi összefüggésben tárja az olvasó elé a különböző eljárásokat.

Az I. szakasz, mely agrokémiai kérdésekkel foglalkozik, felépítése tekintetében sok egyezőt vonást mutat Albrecht Thaer angol mezőgazdaságról írott munkájának negyedik fejezetével, mely a *Der Erdboden* címet viseli.⁵ Thaer alapján adja meg a különböző talajfajták meghatározását, de néhol erősen bírálja is azt. „Nyirok által ment a Norfolk-i földművelés, azt mondja Thaer, úgy fel, amint most van: én csak ezt vetem hozzá — de nem Magyarországon, hanem Angliában.”⁶ Irónikusan nyugtatja meg az olyan gazdát, aki netán teljesen Thaer másolására szorítkozna. „Mindazonáltal a Thaer módján következő tökéletlenségért sem szükség, hogy egy, nem arany olvasztással foglalatokodó földművelő a falba verje a fejét.”⁷ Ebben a szakaszban egyébként cím szerint Francis Home és Stephen Hales munkáira hivatkozik Pethe, s kiter Young és Sinclair áldásos tevékenységére, a Board of Agriculture élén.⁸

„A művelt plántatermő föld termékenységét nevelhető trágyáról” címet viselő szakaszban sokoldalúan tárgyalja a különféle trágyakészítési módszereket. A márga, föld, állati trágya rétegzése az Arthur Young által írásba foglalt norfolki trágyakészítési módszert követi.⁹ Hasonló eljárás-

¹Pethe életútját lásd: *Süle Sándor*: Kisszántói Pethe Ferenc. Bp., 1964.

²*Hobsbawn, E. J.*: *Industry and Empire*. London, 1976. 27—35. old.

³*Pach Zsigmond Pál*: A magyarországi agrárfejlődés elkenyarádása a nyugat-európaiaktól. Agrártörténeti Szemle, 1961. 1. sz. 5—8. old.

⁴*Kisszántói Pethe Ferenc*: *Pallérozott mezei gazdaság*. Sopron, 1805.

⁵*Thaer, A.*: *Einleitung zur Kenntniss der Englischen Landwirtschaft*, I—III. Hannover, 1798. I. 76—118. old.

ról olvashatunk Kőhalmi Fekete Gergely, Whatman angol szerző műve nyomán irt könyvecskéjében is.¹⁰

Pethe, akinek volt összehasonlítási alapja a hazai, illetve az angliai növénytermesztés viszonyait illetően, keserűen vehette tudomásul, hogy itthon teljesen ismeretlen volt a vetésforgó. Ő maga művében a norfolki négyes forgót — répa, árpa, lóhere, búza — tízszakaszos rendszerré bővítette; kiegészítve lóherével, búkkönnyel, zabbal. A megfelelő talaj-előkészítés kapcsán pedig ismét Youngra hivatkozik: „Joung sok próbáknak egybe hasonlítások után azt a következtetést formálta, hogy a mély szántás a gabonanemeknek káros; — káposztának, lóherének, répának, s több ilyeneknek pedig szükséges és jó.”¹¹ Ugyanitt utal Philip Millerre is, aki szintén a mélyebb talajlazítás híve csakúgy, mint Thaer.¹² A különböző növényfajták jellegzetességének tárgyalása során különösen ajánlja a takarmányozás céljára igen alkalmas murokrépat, amelyet Angliaszerte alkalmaztak hizó marhák táplálására.¹³

Igen érdekes a burgonya termesztésével kapcsolatos megjegyzése, miután leírja négyféle „krompli” igényeit, vetési módját. „De ki se kívánhatta még eddig Magyarától, hogy jó krompliművelő legyen, mikor nagy része a kromplit még alig esméri . . . hanem Minket is magyarokat elkezdett már apródonként a gyakorlati nem szeretem esztendő a krompli betsületére megtanítani.”¹⁴

Ha a növénytermesztés során állandóan Arthur Young neve merül fel az angol New Agriculture hatásait illetően, az állattenyésztés esetében Robert Bakewell munkásságára fordít különös figyelmet. „Bakewell volt az a híres marhafajtajobbitó, ló, szarvasmarha és juhra nézve, akit minden igaz beszédű Anglus, ebben a dologban tanítójának vall.” Pethe a juhászatban — a szarvasmarha-tenyésztéssel ellentétben — helyesli az idegenből hozott, nemesebb fajták itthoni elterjesztését, de például a Bakewell nemesítésű Dishley vagy Leicestershire fajtával kapcsolatosan siet hozzátenni: „Miért nem javasolhatom én ezt a fajta juhot Magyarának, azt magyarítani nem szükséges: nálunk a jó gyapjú-nevelésen kell igyekezni minden erővel, mert abban vagyunk hátrább másoknál.”¹⁵ Ekkor már érezte hatását Magyarországon az 1810-es évek gyapjúkonjunktúrája, s ezért javasolja a szerző a nagyobb gyapjúhozamú állatokat.

A marhatenyésztést illetően Pethe szerencsésebbnek tartja a hazai fajták alkalmazását, a hazai külterjes viszonyok kizárólagos volta miatt. Sikra száll viszont a megfelelő takarmánykészítés, aprítás, füllesztés, szárítás mellett.¹⁶ A baromfitenyésztésről írott részben az antik szerzők dominálnak hivatkozási alapként, de érdemes megemlíteni, hogy a pulyka, lúd, kacsza, tyúk mellé a galambot is beveszi „toldalékul” a sorba.

Talán ez a rövid áttekintés is érzékelteti, hogy milyen célok vezérelték Pethe Ferencet. A hazai viszonyokhoz alkalmazkodva igyekezett az akkor legkorszerűbb gazdálkodási elveket propagálni. Tisztelnünk kell benne a modern rotációs rendszer, a belterjesség első hazai szakemberét, aki az eljárások ismertetésén túl, felismerte a hazai kibontakozás legfőbb gátló tényezőjét, a feudalizmus meglétét, társadalmi vetületben is bírálva a hazai állapotokat. A hazai mezőgazdaság kibontakozásának legfőbb akadályáról, a robotrendszer több kárt, mint hasznot hozó tulajdonságáról aforizmaszerű egyszerűséggel így ír: „Három robotos szántónál több hasznot hajt egy jó béres 2 ökörrrel.”¹⁷

Kurucz György

¹⁰Pethe F.: i. m. I. 131. old.

¹¹Pethe F.: i. m. I. 52. old.

¹²Pethe F.: i. m. I. 59. old.

¹³Young A.: Oekonomische Reise durch die oestlichen Provinzen von England. I—IV. Leipzig, 1775. 320. old.

¹⁴Kőhalmi Fekete Gergely: A jó gazdaember, Pozsony—Pest, 1798. 5. old.

¹⁵Pethe F.: i. m. I. 275. old.

¹⁶Vö.: Pethe F.: i. m. I. 277. old. és Thaer, A.: i. m. I. 232. old.

¹⁷Young, A.: i. m. III. 314. old.

¹⁸Pethe F.: i. m. I. 508. old.

¹⁹Pethe F.: i. m. III/3. 20. old.

²⁰Vö.: Young, A.: i. m. III. 315. old.

²¹Pethe F.: i. m. I. 306. old.